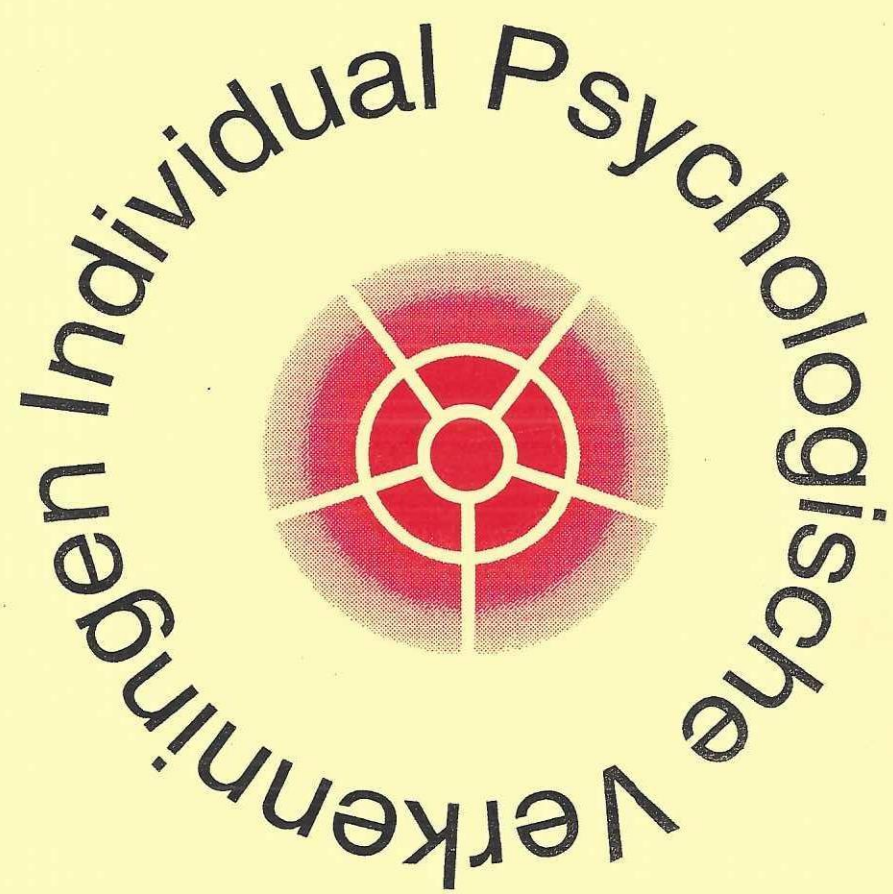
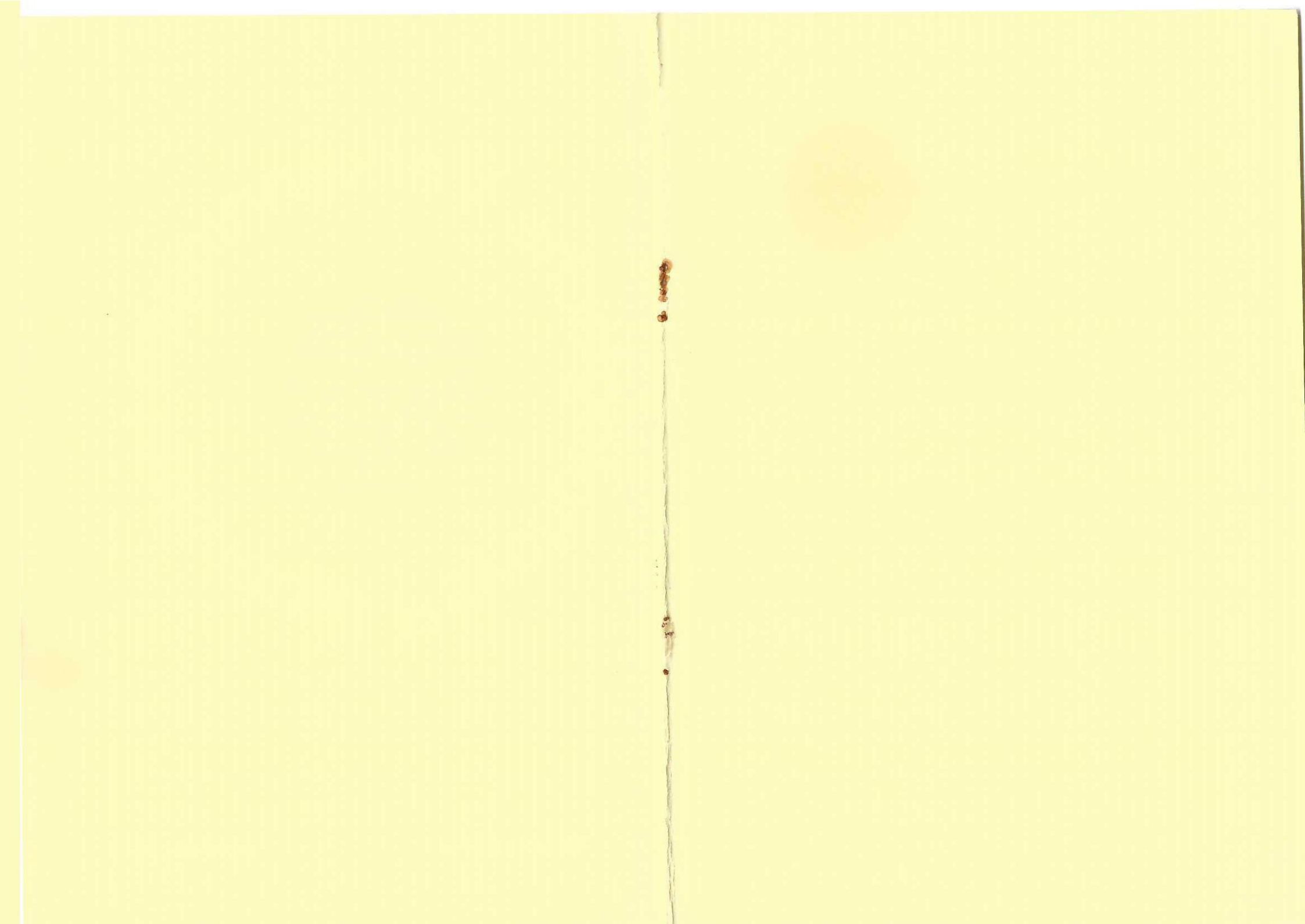

september 2001

50e jaargang, nr. 1

**INDIVIDUAL
PSYCHOLOGISCHE
VERKENNINGEN**

Een uitgave van:

Nederlandse Werkgemeenschap

Voor Individual Psychologie

Redactie adres:
Potgieterlaan 21
2394 VA Hazerswoude Rijndijk
Tel. (071) 341 61 10
E-mail: fam.kulker@wxs.nl

ISSN: 1382-5089

Alles uit deze uitgave mag geheel of gedeeltelijk worden overgenomen of vermenigvuldigd in welke vorm dan ook, mits met bronvermelding.

Redactie:
Prof. dr. C.C. De Keyser
Dhr. G.A.L. Kulker

AGENDA

Zaterdag 10 november 2001 om 10.30 uur:

Plaats: 't Onderwijsbureau, Stationsweg 44 te Meppel.

Workshop: Managers, drempels of smeerolie in veranderingsprocessen.

Introducés van harte welkom.

Zaterdag 10 november 2001 om 12.15 uur:

Plaats: 't Onderwijsbureau, Stationsweg 44 te Meppel.

Jaarlijkse ledenvergadering van de NWIP.

Juli en Augustus 2002:

Zomerschool ICASSI te Potsdam, Duitsland. Nadere informatie volgt.

6 tot 10 augustus 2002:

22e congres van de internationale vereniging voor Individual Psychologie te München, Duitsland.

1

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD 4

LEVENSTAKEN: DEEL 2 7

ICASSI IN NEDERLAND 24

IN MEMORIAM 26

JAARLIJKSE LEDENVERGADERING NWIP 27

AGENDA 30

VOORWOORD

Enkele maanden geleden werd mijn aandacht getrokken door een artikel in de *Intermediair* van 9 augustus 2001 getiteld: 'Zonder geheugen is de mens een betekenisloos wezen'. Vanuit de Individualpsychologie weet ik dat ik in de loop van de jaren een levensstijl heb ontwikkeld, die is gebaseerd op mijn ervaringen. Deze ervaringen liggen vervat in onder andere mijn jeugdherinneringen. Of zoals Eric Kandel het verwoord: 'Ik noem het geheugen de lijm van de geest. Het verbindt ons met ons verleden, met onze omgeving, het houdt alle onderdelen van het leven bij elkaar. Het laat ons reizen in de tijd, en oude gebeurtenissen opnieuw beleven. Onze beschaving en cultuur zijn er geheel van afhankelijk. Zonder geheugen is de mens een betekenisloos wezen.'

Eric Kandel is 72 jaar oud en zijn leven lang opzoek naar de diepere beweegredenen van gedrag. Dit leidde ertoe dat hij een studie psychoanalyse is gaan volgen. Hij noemt de psychoanalyse 'een geweldige intellectuele, bijna poëtische manier om menselijke drijfveren te onderzoeken'. Maar eenmaal op de opleiding tot psychiater bekropen hem twijfels over de relevantie van de psychotherapie. Meer en meer kreeg hij het idee dat biologie, meer dan psychologie, ons brein drijft. Toen ik dat in het artikel las, kreeg ik het gevoel dat de wegen van Eric Kandel zich hier van die van mij scheiden. De mens is toch meer dan een robot met biologische processen en mechanismen. En ik voelde in mezelf de strijd oplaaien die het dualisme van geest en lichaam kan opleveren. Een strijd om het primaatschap. Toch was mijn nieuwsgierig genoeg gewekt om door te lezen en enige kennis te nemen van zijn onderzoek.

Zo ontdekte Eric Kandel bij muizen dat hersencellen in de hippocampus een cruciaal onderdeel vormen voor het geheugen. Terwijl hij zijn grootste ontdekking deed bij de zeeslak. Hij ontdekte dat hersenen aangeleerde ervaringen vastleggen door be-

AGENDA LEDENVERGADERING:

De ledenvergadering start aansluitend op de workshop op 10 november 2001 om 12.15 uur.

1. Opening en mededelingen van de voorzitter.
2. Verslag van de ledenvergadering d.d. 18 november 2000.
3. Samenstelling van het bestuur zal het komende jaar ongewijzigd blijven en bestaat uit: dhr. Theo Joosten, penningmeester (2002), dhr. Gerard Kulker, voorzitter (2003) en dhr. Paul Miedema, secretaris (2003). De datum achter de naam geeft aan tot welke datum de benoemingsperiode loopt.
4. Verslag van de secretaris over het verenigingsjaar september 2001 tot en met augustus 2002.
5. Financieel verslag van de penningmeester over het achter ons liggende verenigingsjaar.
6. Verslag van de kascontrole commissie; het verlenen van decharge aan de penningmeester en het benoemen van een nieuwe kascontrole commissie.
7. Begroting verenigingsjaar september 2001 tot en met augustus 2002.
8. Wat verder ter tafel komt.
9. Rondvraag en sluiting.

De stukken van de jaarvergadering zullen voorafgaand aan de jaarvergadering beschikbaar zijn voor de deelnemers.

Gerard Kulker
Voorzitter.

deringsprocessen de revue passeren om daarna aan de hand van een aantal praktische voorbeelden in te gaan op alternatieven om veranderingsprocessen doelgericht te kunnen beïnvloeden.

'In elk veranderingsproces speelt een mate van overlevingsangst en leerangst bij de betrokkenen. Beide angsten kunnen zowel als brandstof als zand in de motor van het veranderingsproces functioneren.'

'In het veranderingsproces is het geen doelstelling de spanning te reduceren of negeren. Eerder gaat het er om de aanwezige spanning zodanig te gebruiken dat de verandering doelgericht wordt bereikt.'

'Weerstand tegen veranderingen is gezond. Zij bevordert de kwaliteit van de beoogde verandering.'

'De manager zelf is onlosmakelijk onderdeel van het veranderingsproces en moet dus bereid zijn om mee te veranderen.'

Maken bovenstaande uitspraken nieuwsgierig en prikkelen ze om hierover van gedachten te wisselen, kom dan naar de workshop. Bent u het met bepaalde uitspraken oneens, blijf dan zeker niet weg, maar kom uw ervaring uitwisselen met de anderen. Introducés zijn van harte welkom!

staande verbindingen tussen zenuwcellen te verstevigen; alsof een elektriciteitsdraad dikker wordt naarmate er meer stroom door gaat. Op zich nog weinig nieuws. We weten immers al lange tijd dat lichamelijke training op onze spieren een soortgelijk resultaat hebben. Net zo als wij weten dat ons lichaam kan compenseren wanneer bepaalde functies uitvallen of functies verzwakken als ze te weinig worden gebruikt.

Wat Eric Kandel het meest in zijn onderzoek trof was het feit dat onze hersenen zoveel mechanismen hebben om te voorkomen dat ze iets vastleggen. Zowel in de zeeslak als de muis ontdekte hij twee chemische processen, die elkaar tegenwerken; het ene proces stimuleert het langtermijn geheugen, het andere probeert juiste te voorkomen dat er iets wordt onthouden. Hij merkt hierover op: 'Vergeten is niet altijd slecht - meestal zelfs goed. Er zijn veel pijnlijke dingen die je wilt vergeten; veel onbelangrijke ook. Vergeten ruikt lekker op, en zorgt ervoor dat je alleen de meest saillante ervaringen onthoudt'.

Eric Kandel lijkt hiermee te bevestigen wat de Individualpsychologie ons leert over onze jeugdherinneringen. Hij spreekt alleen over mechanismen en gaat voorbij aan de vrije keuze van de mens. Hij laat het bij de beschrijving van het proces en laat de vraag open hoe het selectieproces in de hersenen plaats vindt. Wat me daarnaast opvalt is dat voor de tweede keer een vorm van dualisme aan de orde komt. Eerst het dualisme tussen geest en biologie. En nu blijkt uit zijn onderzoek dat dat dualisme zich ook in de hersenprocessen afspeelt tussen twee tegenovergestelde krachten, ons geheugen en het vergeten. Waarbij het lijkt alsof het eerst genoemde een eigenschap is die we bezitten en de tweede een eigenschap die we niet bezitten. Maar misschien zijn het juist die tegengestelde krachten (het dualisme) dat de mens zijn keuze vrijheid laat. Het dualisme wordt daarmee tot datgene dat onder de vierde levenstaak wordt beschreven. Geen strijd tussen een hogere en een lagere kracht, maar een samenspel tussen twee complementaire krachten Een eenheid in plaats van een strijd tussen tegenstellingen. En daarin kan de psychologie haar rol spelen ten opzichte van de zich thans in sneltreinvaart ontwikkelende biologie. En vullen we de handreiking in die Eric Kandel ons geeft als hij stelt: 'Ooit was de psychoanalyse

een rijke, genuanceerde manier om naar het leven te kijken. Freud heeft ons geleerd op een andere manier naar mensen te luisteren. Maar sindsdien is het vak niet gegroeid! Een dualisme als complementaire eenheid, die de keuze vrijheid van mensen en het proces om tot keuzen te komen omvat. Dat is bij uitstek het gebied van de psychologie. En daarmee sluit ze aan en heeft haar plaats bij hetgeen bijvoorbeeld de biologie ontdekt.

Gerard Kulker.
Voorzitter NWIP.

PS: Het tijdschrift gaat inmiddels zijn 50e levensjaar in. Een aardige mijlpaal. Heeft u een leuk idee voor feestelijke kopij, dan horen we dat graag en zullen het niet ongemerkt voorbij laten gaan.

JAARLIJKSE LEDENVERGADERING NWIP

10 NOVEMBER 2001

Op zaterdag 10 november 2001 vindt de jaarlijkse ledenvergadering van de N.W.I.P. plaats.

De ledenvergadering vindt plaats bij: 't Onderwijsbureau
Stationsweg 44
7941 HE Meppel
tel. 0522 252 299

Bereikbaarheid per openbaar vervoer:

Vanuit het station Meppel: de straat recht tegenover het station inlopen. Na ongeveer 150 meter is aan de linkerkant van de weg het kantoor.

Bereikbaarheid per auto:

Vanaf de snelweg A32 de afslag Meppel nemen en borden richting Meppel volgen (niet naar het centrum). Aan het eind van de weg bij de stoplichten rechtsaf richting station. Straat tegenover het station inrijden. Na ongeveer 150 meter is het kantoor aan de linkerkant. (Parkeren kan gratis in de buurt van het kantoor langs de weg.)

Zoals gebruikelijk start de bijeenkomst met een presentatie om 10.30 uur. Introducés en belangstellenden zijn van harte welkom bij de lezing.

De ledenvergadering start aansluitend op de lezing om 12.15 uur.

PROGRAMMA:

10 november 2001 om 10.30 uur:

Workshop: MANAGERS DREMPELS OF SMEEROLIE IN HET VERANDERINGSproces.

Presentatie: GERARD KULKER

Gerard Kulker is werkzaam als senior consultant voor bedrijven en houdt zich bezig met veranderingen op organisatie en persoonlijk niveau. In de workshop zullen een aantal eigenschappen van veran-

vé-logica. Volgend jaar (2002) vindt ICASSI plaats in Duitsland, Potsdam. Vanuit Nederland goed te bereizen, dus mogelijk is er weer een redelijke delegatie Nederlanders aanwezig.

Gerard Kulker

IN MEMORIAM

Onlangs ontvingen wij het bericht dat Piet Hummelen te Haarlem is overleden.

Binnen de vereniging zullen een aantal mensen hem zich ongetwijfeld herinneren. Piet had gevoel voor humor en kon aanstekelijk genieten van de dingen die om hem heen gebeuren. Binnen de vereniging is Piet een aantal jaren penningmeester geweest.

Gerard Kulker
Voorzitter

DE LEVENSTAKEN

DE VIERDE LEVENSTAAK: HET AANVAARDEN VAN ONSZELF

R. Dreikurs en H.H. Mosak
The Individual Psychologist, 1967, 4(2), 51-56
Een herdruk voor de Adler School Chicago. Vertaling Cyriel De Keyser

Adlerianen hebben zich uitvoerig ingelaten met allerlei attitudes, die de mogelijkheid van mensen vergroot of vermindert om de eerste drie levensstaken (arbeid en werk, sociale relaties en liefde en huwelijk) vorm te geven. De vierde levensstaak handelt over de manier waarop individuen met zichzelf omgaan. Datgene dat van invloed is op zowel ons succes als falen bij het invullen van de levensstaken, is fundamenteel hetzelfde dat nodig is om in vrede met anderen en met zichzelf te kunnen leven. Gebrek aan social interest of het gevoel er niet bij te horen vermindert ons tolerantie niveau en daarmee het succes van onze aanpak van de problemen die we tegenkomen. De tegenhanger hiervan, een gevoel van minderwaardigheid of onvoldoende capabel zijn weerhoudt ons ervan onszelf te aanvaarden zoals we zijn. En dat is nu juist onze vierde levensstaak. Falen in het vervullen van de levensstaken kan niet zonder meer worden toegeschreven aan individuele onaangepastheid. Wij worden in deze tijd geconfronteerd met een culturele situatie, die de vervulling van de levensstaken behoorlijk bemoeilijkt. Wij leven in een neurotische maatschappij, waar niemand zeker is van zijn plaats of waarde. In de huidige sfeer van intense wedijver en competitie staat het gelijkheidsbeginsel sterk onder druk. Inherent aan de "ijzeren wet van het samenleven" (2) wordt een mens zo de ergste vijand van de andere mens, vooral waar mensen ook nog dicht op elkaar leven. Iedereen bejvert zich en niet altijd met succes om een plaatsje voor zichzelf te vinden. Als een mens zich niet realiseert dat hij al een plaats heeft door het feit dat hij bestaat, onvoorwaardelijk dus, kan noch succes noch macht noch welvaart noch opvoeding hem een gevoel van veiligheid geven. Zo iemand heeft of nooit plaats genoeg of hij leeft voortdurend in angst te verliezen wat hij

heeft. Alleen op de basis van fundamentele gelijkwaardigheid (1) en wederzijds respect kunnen wij in vrede leven met anderen en met onszelf. Ons falen komt voort uit onze onmogelijkheid onze gelijkwaardigheid aan anderen te erkennen en te aanvaarden. Hierdoor worden wij als het ware beroofd van het culturele besef dat wij goed genoeg zijn zoals we zijn. Wij wakkeren deze twijfel bij onze kinderen aan vanuit onze angst en misvatting dat tevredenheid met wie men is, de weg naar groei, inspanning en resultaten kan afremmen. Maar juist het tegendeel is waar. Hoe zekerder we ons voelen van onze rechtmatige plaats, des te sterker is ons gemeenschapsgevoel (social interest) en des te groter is onze mogelijkheid een nuttige bijdragen te leveren en volledig te participeren in het proces van geven en nemen dat een sociale leven impliceert.

Met zichzelf overweg kunnen, is niet meer of minder dan stoppen met een strijd tegen zichzelf. Dat kan voor sommigen van onze tijdgenoten haast onmogelijk lijken, toch is dat precies wat wij moeten leren, willen we onszelf kunnen handhaven in een democratisch bestel, dat een samenleving van gelijken is. Aan een innerlijk conflict ligt het dualisme ten grondslag, dat aanneemt dat er als het ware twee tegengestelde krachten in onszelf actief zijn. Traditie maar ook de actuele wetenschap waaronder de psychologie hebben een dergelijk dualisme in de hand gewerkt. Er is God tegenover duivel; goed tegenover kwaad; goede wil tegenover "het zwakke vlees"; zonde tegenover deugd; rationeel tegenover irrationeel; rede tegenover emotie; objectiviteit tegenover subjectiviteit, bewuste tegenover onbewuste. Traditioneel vecht het hogere goed tegen het lagere in onszelf. Of in psychoanalytische termen het Über-ich tegenover het Es, irrationele krachten tegenover de rede.

Heel wat mensen zitten gevangen in dit soort innerlijke gevechten. Het is alsof een 'ik' in mijzelf als het ware mijzelf observeert en commentarieert. Wij bewaken en bespieden onszelf, zodat we weten of we juist of verkeerd handelen. We klagen onszelf aan voor tekortkomingen en fouten. En wij zijn trots op onze overwinningen, vooral die op onszelf. Ons is geleerd te geloven in onze wilskracht en de wens tot zelfcontrole waarbij we als het ware partij kiezen voor een deel van onszelf tegenover het andere. De aanname van deze wilskracht is een van de meest karakteristieke en tegelijk verwoestende misvattingen over onze mensbeeld. Wij passen een ana-

Daarnaast werd uitgebreid aandacht besteed aan de Basis-A. Een instrument dat in Amerika is ontwikkeld als alternatief voor de arbeidsintensieve levensstijlanalyse. Dit instrument brengt een aantal persoonlijke kwaliteiten in beeld en is eenvoudig en in hooguit een kwartiertje in te vullen. De Basis-A is in Amerika gecertificeerd en voldoende valide verklaart (90%). Naast individuele toepassing is het instrument ook te gebruiken om een groepsprofiel te schetsen en van daaruit aan te geven waar in de samenwerking mogelijke problemen zullen ontstaan of welke taakverdeling passend is. Radjani Edel en ik zijn momenteel bezig om de Basis-A in het Nederlands te vertalen en toestemming te krijgen om hem hier toe te passen. We zijn beiden van plan de Basis-A als instrument in ons werk te gebruiken. U zult hiervan in de toekomst zeker meer horen.

Aansluitend op de training bij Roy Kern heb ik deelgenomen aan de workshops 'Problems on the workplace' bij Eva Dreikurs. Deze keuze bleek een goede aansluiting op de training bij Roy. In de workshops konden deelnemers bepaalde problemen in hun werk naar voren brengen. Deze problemen werden uitvoerig besproken en er werden alternatieven als oplossing gezocht. De relatie tussen het ontstaan van persoonlijke problemen en de organisatie van en samenwerking op het werk kwamen op een leerzame wijze aanbod.

's Middags heb ik de workshops van Eric Mansager gevolgd met als thema: 'spirituality and early recollections'. Hier ging het meer om mijn persoonlijke interesse bij het onderwerp. In het begin zag ik weinig verband tussen mijn jeugdherinneringen en mijn spiritualiteit. Maar na bespreking van mijn ervaringen en die van de andere deelnemers werd het verband steeds duidelijker en kreeg ik meer en meer zicht op mijn vijfde levenstaak. Deze workshops zijn nog in een experimentele fase en nieuw voor ICASSI. Maar wat mij betreft verdienen deze workshops een vaste plaats.

Samenvattend was mijn week ICASSI een prima ervaring, die ik anderen van harte kan aanbevelen. Naast de hierboven beschreven ervaringen, viel het mij op hoeveel gebruik er binnen ICASSI wordt gemaakt van de jeugdherinneringen en hoe bruikbaar die zijn om iemand meer zicht te geven op zijn persoonlijke kwaliteiten en pri-

ICASSI IN NEDERLAND

De afgelopen zomer is de ICASSI zomerschool in Nederland in Mennorode te Elspeet gehouden in de periode van 22 juli 2001 tot 4 augustus 2001. Er waren ongeveer 250 deelnemers uit 28 landen, waaronder dit keer 7 deelnemers uit Nederland. Vier hiervan zijn lid van de NWIP. Ik, Gerard Kulker, heb voor de eerste keer deelgenomen. ICASSI is voor mij een fantastische ervaring geworden. De sfeer is uniek te noemen. Je ervaart het gemeenschapsgevoel voortdurend aan den lijve. Hoewel ik behoudens de Nederlanders niemand kende, had ik snel allerlei internationale contacten. De sociale activiteiten droegen daar natuurlijk een belangrijk steentje toe bij. Kortom tijdens de zomerschool voelde ik me al snel als familie-lid van de ICASSI groep opgenomen.

Ik had voor één week ingeschreven en dat bleek voor mij genoeg. De week was erg intensief vanwege de deelname aan verschillende workshops en activiteiten. Daarnaast is de voertaal Engels een enkele keer afgewisseld met Duits. Hoewel het spreken in het Engels in de loop van de week min of meer normaal werd, blijft het een energie verslindende bezigheid om steeds in een andere taal dan je moedertaal te spreken. Na afsluiting van de week en een hartverwarmend afscheid, stond ik tot ieders verbazing maandagochtend weer op de stoep bij Mennorode. Er was namelijk een workshop 'careerchoices and early recollections'. Die wilde ik niet missen.

Ik heb deelgenomen aan de training 'Leadership and management' van Roy Kern. Doel van mijn deelname was meer zicht krijgen en invloed uitoefenen op dynamische (veranderings)processen. Ik volgde die training als senior consultant en houd me in mijn werk vooral bezig met organisatie en persoonlijke veranderingen. Ik wilde de individualpsychologie beter op mijn werkgebied kunnen toepassen. Naast de theorie werd er vooral in kleine groepen gewerkt, waarbij ik heb ervaren hoe dynamisch bepaalde principes werken in een groep. Opvallend was met name te ervaren hoe de plaats in de kinderrij van invloed is. In groepen die op basis van de plaats in de kinderrij waren samengesteld volgde een feest van herkenning.

loges zienswijze toe op onze innerlijke wereld, als de wijze waarop wij omgaan met objecten uit de buitenwereld. Onze mogelijkheid bijvoorbeeld om iets met onze handen op te tillen komt voort uit twee factoren: het gevecht met de dingen om ons heen en onze spierkracht. Slaag ik erin het ding op te tillen dan ben ik sterk. Kan ik dat niet, dan ben ik zwak. Een dergelijk concept is goed toepasbaar op handelingen in de wereld buiten ons. Maar is dit concept ook van toepassing op het omgaan met onszelf? Dit is een cruciale vraag. Als wij een strijd met onszelf aangaan zijn we tegelijk diegene die wint en verliest. Gaan we op deze wijze na wie het sterkst is dan is dat een keuze tussen 'ik' of 'mijzelf'. De consequentie van mezelf verslaan is dat ik mezelf ontgoochel. Ik verlies zo het geloof in mezelf en als het ware mijn eigen vijand. Wij behandelen onszelf zoals een slechte leerkracht doet met zijn leerling en met dezelfde akelige gevolgen. Wij zijn inmiddels vertrouwd met de aanname dat, wanneer we niet met onszelf de strijd aangaan en controleren, dat we ons zullen misdragen. Met een soort slavenmentaliteit intimideren we onszelf met de vrees voor mislukking en voor vernedering. Wij kunnen maar niet aanvaarden dat mensen zich goed kunnen gedragen zonder ergens bang voor te zijn!

Wanneer we onze innerlijke mogelijkheden willen aanwenden voor het welzijn van anderen of onszelf, dan doen we er goed aan onze gangbare opvattingen over onze menselijke natuur te herzien. Dan zullen we allicht begrijpen dat we geen wezen zijn waarin goed en kwaad met elkaar in conflict zijn, maar dat we als wezen een ondeelbare eenheid (individueel) vormen met de unieke mogelijkheid zelf te beslissen, goed dan wel slecht. Wij kunnen onze linker en rechter hand harmonisch en complementair gebruiken. Maar een wezen van een andere planeet, die ons handbewegingen voor de eerste keer bestudeert, meent mogelijk dat onze beide handen constant aan elkaar tegengestelde bewegingen maken. Elkaar zelfs lijken tegen te werken als we iets willen pakken, omdat dit buitenaardse wezen zich niet realiseert dat deze schijnbare oppositie deel uitmaakt van één enkele functie die vanuit de persoon als eenheid wordt gecontroleerd en gecoördineerd.

Om onze armen op te tillen moeten wij onze spieren en onze zenuwbanen, adductoren zowel als abductoren, gebruiken om een zeker evenwicht te bereiken. Zo ook gebruiken we onze redelijke- en emotionele krachten complementair aan elkaar naargelang onze doelstelling. Wij worden gewaar of blijven onwetend van alles wat wij nodig hebben te weten of juist niet willen weten.

Alle ogenschijnlijk tegengestelde fracties zijn zelfbegoochelingen. We zijn vrij, politiek en sociaal, maar wij hebben nog onvoldoende geleerd onze vrijheid te erkennen en te omhelzen en zelf bewust te beslissen wat we willen. Wij zijn een ondeelbaar menselijk wezen dat zijn vermogens, zowel zijn fysische als mentale, rede of emoties, intelligentie of onwetendheid (onbewust) kan inzetten voor door onze zelf gekozen doelen. Dit is een revolutionair mensbeeld. Deze door Adler verspreide opvatting is in menig opzicht in overeenstemming met bepaalde aspecten in een religie.

Subjectief kunnen wij ons door emoties of omstandigheden gedreven voelen en ambivalent reageren. En wetenschappelijke assumpties ondersteunen dat dergelijke ambivalentie voorkomt. Toch is ambivalentie altijd een vorm van zelfbedrog, maar wel zelfbedrog met een speciale bedoeling. Het is een arrangement dat is berekend om verantwoordelijkheid te ontwijken, om diensten te vragen en non-activiteit te verontschuldigen. Voor zover ambivalent gedrag wordt gepercipieerd als de realiteit, voelen wij onszelf als gedreven door emoties en contradicties. Aangezien we ons altijd in een richting bewegen die wij zelf hebben gekozen, kan ambivalentie in feit niet als realiteit bestaan. Wij kunnen ons niet in twee tegengestelde richtingen bewegen, hoezeer wij dit ook proberen. Zelfs een aarzeling is een wijze van bewegen.

We gebruiken emoties om onze intenties te versterken. Zij zijn dus niet onze meesters maar onze dienaren (5). Maar we zijn maar al te graag geneigd om de opvatting: 'gedreven door emoties' te aanvaarden. Want daarmee zijn we niet verantwoordelijk voor ons handelen en kunnen onze emoties de schuld geven.

Uiteraard is het niet gemakkelijk om dit nieuwe mensbeeld te accepteren. Wij zijn erop getraind onszelf te zien als slachtoffer van krachten: krachten van erfelijke aanleg; van onze opvoeding; van onze maatschappij of onze emoties. We moeten gaan ontdekken dat een mens een zelf beslissend organisme is. En dat wij beslissen over

14. Dreikurs, R. and Mosak, H. H. 'The life tasks II: The fourth life task.' *Indiv. Psychologist*. 1967. 4 (2) 51-55.

15. Frankl, V. *Man's search for meaning: an introduction to logotherapy*. New York: Simon & Schuster Pocket Books. 1963.

16. Freud, S. *Beyond the pleasure principle*. New York: Bantam Books. 1959.

17. Freud, S. *The future of an illusion*. New York: Liveright. 1953.

18. Freud, S. *Three contributions to the theory of sex*. New York: Nerv. Ment. Dis. Publ. Co. 1920.

19. Fromm, E. *The art of loving*. New York: Harper, 1956.

20. Goldstein, K. *Human nature in the light of psychopathology*. Cambridge: Harvard Univ. Press, 1940.

op een universelere wijze dan de religies.

De drie in de twee elkaar opvolgende nummers van Individualpsychologische Verkenningen leveren voldoende bewijskracht (evidence) voor de stelling dat de Adlerianen of Individualpsychologen beter kunnen spreken over vijf dan over drie levenstaken. Dit kan zonder geweld te doen aan het persoonlijke denken van Adler, zelfs al handelt zijn uiteenzetting vooral over de eerste drie levenstaken. De auteurs Dreikurs en Mosak hebben duidelijk gemaakt dat Adler het bestaan van alle vijf levenstaken heeft erkend. Hij heeft ze alleen niet alle vijf formeel benoemd in zijn theoretische formuleringen. (Ik heb in mijn slotalinea de bewijsvoering verder versterkt.)

Bovenstaande artikelen zijn oorspronkelijk verschenen als:

The life tasks III. The fifth task. In *The individual Psychologist*, 1967, 5 (1), 16-22.

Literatuurverwijzingen

1. Adler, A. 'How I Chose My Career'. *Indiv. Psychol. Bull.* 1947, 6, 9-11.
2. Adler, A. 'Individual psychology:' In Murchison, Carl (ed.). *Psychologies of 1930*. Worcester, Mass.: Clark Univ. Press, 1930.
3. Adler, A. *The problem child*. New York: Capricorn Books, 1963.
4. Adler, A. *Social interest: a challenge to mankind*. New York: Capricorn Books, 1964.
5. Adler, A. *Understanding human nature*. New York: Fawcett 1959.
6. Adler, A. *What life should mean to you*. New York: Capricorn Books, 1959.
7. Allport, G. W. *Becoming*. New Haven: Yale Univ. Press, 1955.
8. Ansbacher, H. L. and Ansbacher, Rowena (eds.) *The Individual Psychology of Alfred Adler*. New York: Harper Torchbooks, 1964.
9. Aurelius Antoninus. Marcus. *Meditations*. New York: Dutton, 1940.
10. Baldwin, Monica. *I leap over the wall*. New York: Signet Books, 1957.
11. Beers, C. *A Mind that found itself*. New York: Longmans, 1908.
12. Buber, M. *I and Thou*. New York: Scribner, 1958.
13. Dreikurs, R. and Mosak, H. H. 'The life tasks I. Adler's three tasks'. *Indiv. Psychologist*, 1966, 4 (1), 18-22.

elke stap die we nemen, zij het niet altijd met ons volle bewustzijn. Welke krachten in ons convergeren of in welke omstandigheden wij ons bevinden, is minder van belang dan wat wij met deze gegevens besluiten te doen. Wij beslissen over de rol die we willen spelen en dragen vaak op significante wijze bij aan de ervaringen die we opdoen. Wij zijn dus niet slachtoffer van omstandigheden. Er is geen enkele situatie, die ons niet de gelegenheid biedt tot een betere of een minder goede wijze van reageren. Bijgevolg moeten we, om goed met onszelf om te gaan, eerst leren onderkennen dat wij alleen doen wat we zelf beslissen. Er zit logica achter al ons handelen en zijn ons over het algemeen enigszins bewust van onze "private logica" of "verborgen rede" (6).

Enkele stappen, die moeten worden gezet om ons te leren gebruik te maken van onze vrijheid en potenties:

Als eerste moeten wij ons bevrijden van het vooroordeel, dat we over onszelf hebben. We moeten aanvaarden wie we zijn in plaats van daartegen te vechten. Het is bedroevend dat in onze wereld de enigen die ervan overtuigd zijn dat ze goed genoeg zijn, precies de geesteszieken zijn (9). De geesteszieken (psychotici) en criminelen zijn de enigen die zich OK voelen en alle anderen voelen zich minder OK. Natuurlijk zijn we niet zomaar tevreden met alles wat we doen. We begaan allemaal vergissingen, dat is menselijk. Het punt is dat we ervan moeten leren en moeten leven met onszelf en onze onvolmaaktheden. Wij hebben behoefte aan de moed om onvolmaakt te zijn. Tot het mogen maken van en met zekere gratie aanvaarden van misstappen. Het is van minder belang welke vergissingen of misstappen wij maken, maar van belang is wat we daarna doen. Jammer genoeg raken de meeste mensen ontmoedigd van hun misstappen en geven hun energie aan het vermijden van dergelijke situaties en zo volgende misstappen te voorkomen. In plaats van te leren hoe aan dergelijke situaties anders en beter het hoofd kan worden geboden.

Veel tijdgenoten zien als enig doel in hun leven: te bewijzen hoe goed ze zijn. In onze competitiewereld lijkt dit erg belangrijk. En daarom zien ze weinig zin in hun leven of het moet zijn: gelukkig worden. Maar waardevol en gelukkig worden, is niet te bereiken door ernaar naar te streven. Beide zijn eerder nevenproducten van

een levensvervulling. Wij zijn nuttig wezens en behoeven onze waarde niet keer op keer te bewijzen (cfr. V. Frankl, N.CDK). Alleen als we ons realiseren dat we onvoorwaardelijk een plaats in het leven hebben, kunnen wij met een gerust hart vergeten er doelgericht naar te streven gelukkig te zijn. We zijn wel aanspreekbaar (responsive) op de omstandigheden waarin we verkeren, maar niet op grond van ons behoefte aan prestige of onze verlangens (8). Vanuit onze notie en traditionele opvatting over de mens als een in tijd en ruimte beperkt en zwak wezen, slagen we er niet in onze sterke kanten in beeld te krijgen. Zo zijn we onder de indruk van al onze zwakheden. Buiten elke proportie vestigen we onze aandacht op wat we niet kunnen, uitgezonderd de daardoor ogende zeldzame momenten van een bijzondere prestatie. Wij vrezen aldoor mislukkelingen te zijn of vernederd te worden.

Een persoon wiens gevoel voor eigenwaarde als basis dient, kan niet door anderen gekleineerd worden. Vernedering bestaat alleen in de mentaliteit van degene die zich meerdere malen vernederd heeft gevoelt. Het is de opinie over onszelf die telt. Wij moeten dus leren onszelf te respecteren. Alleen dan kunnen wij onszelf in constructieve zin beïnvloeden en onze innerlijke hulpbronnen aanspreken. Onze huidige manier om onszelf te beïnvloeden is teveel een gevecht tegen onszelf. Maar op deze wijze komen wij snel op een dood punt uit en voelen ons machteloos om te volbrengen wat we eigenlijk willen bereiken (cfr. ook Ellis, N.CDK). Hoe sterker wij ons best doen en druk op onszelf uitoefenen, hoe sneller wij dood lopen. In de verbeterde pogingen onszelf te controleren en te dwingen fouten te vermijden, slagen we er niet in op enige 'afstand' onszelf te observeren en te zien dat al ons handelen gericht wordt door de besluiten die we in alle vrijheid nemen. Onze besluiten bepalen dus of we het gevecht met onszelf winnen of verliezen. Wij spelen teveel veroordelaar én veroordeelde, procureur én advocaat van de verdediging en eigenlijk alle rollen tegelijk. Als wij beslissen om iets te doen dat eigenlijk verkeerd is, dan zal geen controle, woede of angst ons daarvan weerhouden. Dat inzicht opent de deur naar de vrijheid, toch willen velen van ons daar niets van weten, want dan moet ieder van ons de volle verantwoordelijkheid voor zijn daden aanvaarden. Wij aanvaarden liever een "goed excuus" en zijn bereid daarvoor de pijn van schuldgevoelens te doorstaan. Maar schuldge-

die in de eerste wereldoorlog sneuvelde. Hij voelde dat God van hem een volledige opoffering vroeg (sacrificie: offerande; afstand doen van alles, van elk menselijk genieten en comfort en aanvaarding van alle mogelijke ongemakken en pijn zonder dat dit schade aan zijn gezondheid bracht) vroeg. Ongetwijfeld was deze vorm van versterving een soort zelfontleding, die als het ware ruimte creëerde in hemzelf, 'waarin de genade van God in een overweldigende mate kon doorstromen.' Het is belangrijk op te merken dat buitengewone boetedoening van heiligen niet het resultaat zijn van een verlangen naar persoonlijke heiliging, maar van een innerlijke drang anderen te helpen en te verlossen, zelf door boete te doen en Christus als hun persoonlijke Verlosser te aanvaarden. Het aanschouwen van God, contemplatie, geeft zin aan het leven van religieuzen in het klooster. Elke persoonlijke ontmoeting met God in verbond met anderen tijdens bijvoorbeeld een openbare eredienst of in een individueel gebed of zelfs in wonderen kan betekenis aan het bestaan geven.

Als 'social interest' of geborgenheid de sleutel is voor het feit dat een mens zich thuis voelt op deze wereld, dan is kosmische geborgenheid de tegenhanger daarvan op existentiële vlak. Zich thuis voelen in het Universum verschaft de ware zin van het leven voor de burgers van het Universum.

Deze laatste alinea geeft mij als vertaler de gelegenheid erop te wijzen dat vanaf de late twintiger jaren Adler vermoedelijk bij de vijfde levenstaak in de richting van de mens en zijn positie in het Universum heeft gedacht. Hij had het werk van Smuts leren kennen als een belangrijke exponent van het denken over processen in de kosmos of het universum, waarmee hij persoonlijk contact voelde. Hij had bij de Duitse uitgave van het boek van Smuts bemiddeld, omdat dit boek de groeiende tendens van kosmische wording erkende, die samen opliep met de groei van de menselijke persoonlijkheid. Adler had ook contact met natuurwetenschappers en denkers als Einstein en Niels Bohr. Naar Smuts verwijst Adler nadrukkelijk in 'De Zin van het Leven'. In zijn boek, dat hij met Jahn schreef, zag Adler grote religies als voorloper om de absolute waarheid: de sociale gezindheid, te bevorderen. Niet alleen tegenover de medemens, maar ook tegenover planten en dieren, de gehele kosmos. Hij vond dat de I.P. nu op wetenschappelijke - rationele- basis richting kon geven

taak.

5. De basisvraag voor de vijfde subtaak wordt gevormd door ons zoeken naar of het hebben van standpunten ten aanzien van de betekenis of de (ultieme) zin van het leven. Heeft het leven zonder meer zin? Of heeft het op zich geen zin, behalve de zin die wij eraan geven? Haar betekenis kan liggen in een abstractie zoals: 'Schoonheid is waarheid en waarheid is schoonheid. En dat is alles wat je te weten kan komen en moet weten op aarde'.

Christelijke theologie (existentiële ontologie, Heidegger) en Freud beklemtonen het zinvol zijn van en de gerichtheid op de dood. Het eerste deel leert ons als gelovige dat 'wie zijn leven verliest het zal redden en leven' (Lucas XVII : 33). Terwijl Freud, die gesteld is op fysische en biologische analogieën, de dood ziet als een doodsdrijf of -instinct die de mens onverbiddelijk tot sterven leidt. (16)

Menig mens vindt zin en betekenis in of door het lijden. De beproevingen van Job, die worden verhaald in de sage van het Oude Testament, tonen een klassiek beeld van het zoeken en vinden van deze zin. Hoogtepunt binnen de psychologie is wel het systeem bekend als logotherapie (therapie van de zingeving). De stichter V.E. Frankl ervaart op soortgelijke wijze zinvolheid in Dachau en Auschwitz. 'In een ultiem gewelddadig verzet en opstand tegen de hooploosheid en de imminente doodsdreiging voelde ik mijn geest opgenomen en doordringen in een zin. Ik voelde dat ik deze hopeloze zinloze wereld transcendeerde en van ergens hoorde ik een nadrukkelijk 'ja' op mijn vraag of dit alles nog zin had, uiteindelijk an ultimate purpose.' (14, p. 63- 64) Niettemin steekt het 'ja' van Frankl scherp af tegen het antwoord van andere existentialisten, die juist de absurditeit van het leven en hun niet aflatende existentiële wanhoop en frustratie beklemtonen.

Christenen kunnen de zin van het leven vinden in het lijden, de kruisdood en verrijzenis van Christus. Varianten hierop bestaan in het doorleven van een offer, een geven van zichzelf, het lijden van ontberingen en zelfversterking. Een institutionele levensvorm hiervan vinden we bijvoorbeeld in religieuze gemeenschappen zoals Pentanten en Trappisten. Een indringende beschrijving van zelfversterking wordt verteld door een kloosterlinge, die zelf 28 jaar in een klooster doorbracht en daarna toestemming kreeg om in de wereld terug te keren. Zij beschrijft het leven van een Ierse priester,

voelens zijn voorwendsels (3). Zij drukken onze goede intenties uit, die we niet echt hebben. Zij duiden eerder op de onwil een actuele situatie onder ogen te zien onder het voorwendsel van spijt over een eerder begane overtreding. Alleen als we onszelf bekennen, dat alles wat we doen afhangt van onze beslissing, en daarbij aan alle excuses en alibi verzaken, alleen dan zullen we vrij zijn om alternatieven te zien en rekening te houden met onze beslissingen en herorientaties.

Wij hebben de macht om dat alles te doen zonder het bewust te weten. Wij hebben die vrijheid zonder te weten, hoe we die ten volle kunnen gebruiken. Als gevolg daarvan zijn we bevreesd. Wij zijn een bevreesde generatie, door de eeuwen heen door een autocratische controle geconditioneerd en in onze huidige tijd wordt bewogen door onze angst voor mislukking en vernedering. In het verleden werd angst voor autoriteiten 'ingeboezemd' in een poging om zonde te voorkomen. Nu is het de angst voor de mislukking die de zonde voorkomt en de mens ervan weerhoudt om echt vrij te zijn. Als vrije mensen kunnen we deze situatie eigenlijk niet verdragen. Maar als we ons van deze angst willen bevrijden, moeten we de onechtheid ervan erkennen. Angst lokt eerder gevaar uit dan dat het handvatten geeft om gevaar te mijden.

Een van de sterkste motivaties is kunnen anticiperen. Wij handelen allemaal in de lijn waarin wij hebben geleerd te anticiperen. Wij maken voor onszelf een mentaal geheim plan en bewegen ons in die richting. Dit is ook de reden waarom angst voor mislukking zo gevaarlijk is en eerder leidt tot mislukking tot falen.

Gevoelens van minderwaardigheid ondermijnen en beperken het zo belangrijke gevoel erbij te horen, dat door Adler social interest (Gemeinschaftsgefühl) werd genoemd. We zijn in situaties waarin we ons moeten aanpassen attent op ons gevoel van ontoereikendheid dan wel capabel te zijn om de situatie aan te kunnen. Dit gevoel is de cruciale factor in het met onszelf omgaan en beïnvloedt ons besluit en al onze pogingen tot zelfverbetering of zelfdestructie. Bemoediging is het sleutelwoord als we tekortkomingen bij anderen dan wel bij onszelf willen vermijden (4). Als we goed willen omgaan met onszelf, dan moeten we ophouden onszelf op te jagen, te bekritisieren, angst aan te jagen of te bevechten. De kracht in ons, die ons ter beschikking staat, is net zo groot als de kracht die is ge-

vonden in dat van te voren nietig geachte atoompje. Wij kunnen die kracht echter alleen ontdekken door de deur ervoor open te zetten. We hebben reusachtige innerlijke hulpbronnen. Als we daar in geloven, geloven we ook onvoorwaardelijk in onszelf, zoals we zijn. Als we stoppen onszelf angstvallig te controleren, hebben we ruimte om te ontdekken dat ons handelen niet bij voorbaat wordt vernederd door anderen en kunnen we ervaringen opdoen in wat werkelijk gebeurt bij wat we in vrijheid beslissen.

Als we dat hebben ontdekt, zijn we in staat de volgende stap te zetten: onze beslissingen zelf gemotiveerd te veranderen. We zullen dan naar alle waarschijnlijkheid in staat zijn te doen wat goed is voor zowel onszelf als anderen en veel minder bevreesd zijn de verkeerde dingen te doen. Dat geeft ons nieuwe vrijheid te groeien en onze mentaliteit te veranderen en onszelf te verwezenlijken zonder strijd. Dit alleen geeft vrede aan de geest.

P. S. De kern is je te richten op taken buiten jezelf, die je leven inhoud geven. 'Peace of mind' is daarvan het gevolg en dat geeft een zelfvervulling, die op zichzelf niet is na te streven. Het is geen doel op zich, maar 'alleen' een gevolg.

DE VIJFDE LEVENSTAAK

De voorgaande bijdragen over de eerste vier levenstaken handelen over door Adler herhaaldelijk geëxpliciteerde levenstaken zoals: samen leven; arbeid; liefde en voortplanting en de vierde meer impliciet gebleven taak: de omgang met onszelf. Adler heeft verschillende kernen toespelingen gemaakt op een vijfde levenstaak, maar was daarover weinig specifiek. De vijfde levenstaak wordt daardoor onder verschillende benamingen gevat: de spirituele of de existentiële levenstaak, het zoeken naar de globale zin van het leven en de meta-psychologische of metafysische of ontologische (wijsgerige) levenstaak. Samen met Jahn heeft Adler een boek geschreven over religie en individualpsychologie (25). Het bevreesd ons dat in zijn pionierswerk, parallel aan de pogingen vanuit de Gestaltpsychologie, Adler een van zijn boeken de titel meegaf 'What life should mean to you'. Hij schrijft daarin expliciet over alleen de eerste drie ons bekende levenstaken. In 'Understanding human nature' (mensenkennis) maakt hij voor het eerst beknopt toespelingen

of een 'liefde tot God' of het 'doen van goede werken' of 'zelfvervolmaking en heiligheid' of de 'verzekering van een plaats in het hiernamaals' of een 'zelftranscendentie' of laat de mens dat alles over aan kerkelijke autoriteiten en is hij, alleen gehoorzaam aan hun voorschriften?

3. De opvatting van mensen over hun plaats in het universum en de psychische bewegingen of gedragingen die daartoe leiden, vormen zo ongeveer de derde subtaak.

'O heer,' zo spreekt de psalmist, 'wat is de mens dat U hem zou gedenken?' (Psalm 143) Een 'hoog ontwikkeld dier', antwoordt Sargent (36). Pascal ziet de mens als 'een nietigheid in vergelijking met het oneindige, een alles in vergelijking met de nietigheid. Een midden tussen alles en niets' (37). 'Geschapen naar Gods beeld', staat er in Genesis (5: 27) En volgens Adler: 'Mens zijn betekent zich minderwaardig voelen' (2, p. 630). 'Ten gronde goed', zegt Rousseau (33) 'Ten gronde slecht', zegt Freud van zijn kant. 'Polymorf pervers' (13). 'Erfzondelijk belast', meent het katholicisme. 'Gedetermineerd', zeggen Freud (18) en Jung (26). Vrij, creatief, strevend en wordend en zelf actualiserend', stellen Allport (7), Maimonides (23), Adler (3), Rogers (33) en Goldstein (20). De mens is vatbaar voor verandering, genezing en verlossing, omdat hij een menselijk wezen is dat bepaalde ritueel volvoert, die godsdienstig of psychologisch van aard zijn. Wij hebben hier alleen enkele basisposities aangeduid, die we terug vinden in de religie, de wijsbegeerte en de psychologie. Onbewust ontwikkelt elk van ons een mensbeeld, dat hem leidt in zijn relatie tot zichzelf tot zijn medemens, tot het universum of een God als hij daarin gelooft.

4. De vierde subtaak is deels religieus, deels wijsgerig en deels praktisch voor het leven. Mensen worden bij deze taak geconfronteerd met kwesties zoals het voortbestaan of de onsterfelijkheid. In de theologie en de wijsbegeerte worden allerlei vragen gesteld omtrent het hiernamaals; een mogelijk voortbestaan na het leven op aarde; de aard van de ziel en haar voortbestaan na de dood. Hierbij staan vragen over redding of eeuwige verdoemenis centraal. In meer praktische zin: door het funderen van goede doelen; door schenkingen aan anderen; door positieve en negatieve daden, door kinderen voort te brengen en hen onze naam te geven en door aan anderen onze waarden over te dragen, geven we vorm aan deze sub-

se en zo zijn leven leidt alsof God toch bestaat.

2. De wijze waarop een individu handelt vanuit zijn geloof, leveren een tweede reeks subtaken op. Hangt hij een bepaald geloof aan? Accepteert hij dat geloof volledig? Identificeert hij zich met zijn geloof of loopt hij er eerder van weg of rebelleert hij er juist tegen of probeert hij er anderen voor te winnen? Of schaamt hij zich voor zijn geloof en probeert hij zijn geloof te verbergen? Beleeft hij zijn geloof ook door samen te komen met anderen voor een gemeenschappelijk gebed, voor religieuze bedoelingen of activiteiten? Of is geloven een individuele persoonlijke aangelegenheid. Wanneer iemand tegen de godsdienst rebelleert en de noodzaak ervan voor zichzelf verwerpt, aanvaardt hij dan een Freudiaans of Marxistisch atheïsme of heeft hij een meer humanistisch standpunt? Misschien is één van de voornoemde standpunten voor iemand als het ware een eigen godsdienst geworden?

Voor de meerderheid die zich met een godsdienst identificeert, formeel kerkelijkheid of anders, blijft het natuurlijk de vraag hoe hij zijn geloof beleeft en betekenis geeft. Is godsdienst een kwestie van regelmatig kerkbezoek en van rituele praktijken met en zonder een gevoelsbeleving? Er zijn ook mensen, die hun godsdienstige verplichtingen vorm geven door bijvoorbeeld een gebrandschilderd raam aan de kerk te schenken. Sommigen geven hun geloof vorm door hun kinderen naar de Zondagsschool te sturen voor catechese, terwijl zij zelf uitslapen op zondag.

Godsdienst kan ook gebaseerd zijn op een gewetensvol vasthouden aan de beginselen en praktijk van het geloof. Of misschien heeft dit juist een secundaire betekenis, terwijl het primair van belang is Christus te aanvaarden als persoon en redder of een vreugdevol beleven van de communie of staat de gouden regel centraal om anderen lief te hebben, zoals jezelf (Leviticus XIX: 18). Of het gezegde van de profeet Michea: 'Er werd U meegedeeld, o mens, wat goed is en wat de Heer van U vraagt. Alleen maar rechtvaardig handelen, barmhartigheid, liefhebben en in nederigheid met de Heer omgaan' (Michea VII 8). Houdt geloven ook werken als een missionaris in? Bekerings- of pogingen doen om zielen van heidenen en ongelovigen te redden?

Hoe bepaalt een individu de doelstellingen van zijn geloven? Is het een 'nader bij U mijn God, steeds nader' of een 'dienst voor de Heer'

op een vijfde levenstaak. Zo vangt hij een zin aan met: 'Onder menselijke situaties verstaan wij zijn plaats in de kosmos' (in termen van Scheler: 'Stellung des Menschen im Kosmos') en zwijgt daarna over dit onderwerp (5 p. 41). De meest expliciete vermelding van Adler vinden we in Social interest: 'Zij (de levenstaken) ontstaan alle in menselijke relaties in de maatschappij, in de samenleving of in de kosmos (kosmos wordt hier niet langer opgevat in de enge betekenis van 'aardkorst') en in de relatie tot het andere geslacht (4, p. 14)'. Daarbij spreekt Adler vooral over 'het menselijke wezen, dat als product van deze aarde gedijt en zich ontwikkelt in haar kosmische relaties. Zelfstandig maar in eenheid en samenhang met de samenleving, waarvoor de mens de nodige materiële en spirituele voorzieningen ontwerpt' {27}. (Tijdens deze vier werken uit respectievelijk 1927, 1931 en 1933 leert Adler het werk van Smuts kennen 'Holism and Evolution'.)

Psychologen staan traditioneel afkerig ten opzichte van de vijfde levenstaak. Deels vanwege het gevoel bij sommigen dat dit onderwerp eerder thuishoort in de regionen van de wijsbegeerte en de theologie dan in hun domein. Freud bij voorbeeld was, in tegenstelling tot Adler van mening dat het ontwerpen van een nieuwe wereldbeschouwing niet tot de taak van de psychoanalyse behoorde. Hetgeen hem er overigens niet van weerhield uiteindelijk toch een zekere wereldbeschouwing als basis te kiezen, tegen zijn eigen stellingen in en zonder dat toe te geven. Noch steeds zijn voor veel mensen de existentiële taken de belangrijkste taken waarmee ze geconfronteerd worden. Zoals Paus Pius XII schrijft in zijn brief aan de wereld 'Caritate Christi Compulsi'. 'Voor of tegen God is nu opnieuw het dilemma dat zal beslissen over de lotgevallen van de mensheid'. Adler citeert in een terloopse opmerking Lichtenberg, die opmerkt dat heel wat meer mensen bereid zijn voor hun ultieme geloof te vechten dan ernaar te leven (8, p. 35). Maar wanneer deze existentiële taken altijd: geloof, overtuiging en gedragingen omvatten en voortkomen uit een psychologische betrokkenheid, dan dienen zij toch ook onderwerp van de psychologie te zijn? In de behandelkamer van de psycholoog komen deze topics met een frequentie onder de aandacht en over de lippen van patiënten, die niet onderdoet voor onderwerpen en opdrachten van meer wereldse aard. Bovendien is de subjectief beleefde overlap tussen filosofische en psy-

chologische aspecten van deze taken vaak zo intens en indringend dat een opsplitsing eerder als irreëel voorkomt en eerder een uitdaging zou moeten vormen.

Freud laat ons illustratief een duidelijke verwevenheid zien als hij schrijft: 'Als men God ziet als een enkelvoudige persoon, dan beleeft men de menselijke verhouding ten opzicht van Hem met de intimiteit en de intensiteit van het kind in zijn relatie tot zijn vader (17, p. 31)'. De recente groei van de existentiële beweging in Europa en de Verenigde Staten (hier het jaar 1967) weerspiegelt de groeiende aandacht van psychotherapeuten voor de genoemde topics, die daarvoor eerder werden aangezien als wijsgerig en metafysisch. Verschillende existentiële psychoanalytische psychologen, vooral die uit Wenen, zijn of waren Adlerianen, die kennelijk worstelen met de vraag: 'wat het leven voor jou zou moeten betekenen' of die een zin voor het leven menen gevonden te hebben zoals V.E. Frankl.

De subtaken van de existentiële levenstaak kunnen onder vijf hoofdtaken worden ondergebracht.

1. De eerste subtaak betreft de relatie van het individu tot God. De eerste vaak onbewust genomen individuele beslissing voor deze levenstaak betreft het al dan niet in God geloven en op Hem vertrouwen. Is dit een zodanige en volledig religieuze taak waar de psychologie buiten moet of kan blijven? Het blijkt van niet, want de behandeling van alcoholverslaafden door de Alcoholics Anonymous, die waarschijnlijk meer genezingen tot stand brengen dan de traditionele psycho-therapeuten zich realiseren, vraagt aan de verslaafde of hij in een Opperwezen gelooft. Als dat zo is, hoe ziet hij dat Opperwezen dan? Is dat Godsbeeld wijsgerig zoals Maimonides (24) in zijn Dertien Beginselen van Geloof beschrijft? Of is het een man in de hemel? Of is God het ideaal van volmaaktheid, grootheid en verhevenheid? (3, p. 460) Of is het gebaseerd op het Panteïsme zoals Spinoza dat beschrijft (31). Of gelooft men in een God van de wraak, die erop uit is zondaars te straffen? Of is God liefde, een welwillende Vader? En als de verslaafde zijn Godsbeeld bewust of onbewust heeft gevormd, hoe verhoudt hij zich dan als individu tot die God? Zoekt hij de Heer waar Hij gevonden kan worden (Izaias LIV: 6)? Doet hij een beroep op Hem als hij in nood is, als bevesti-

ging van zijn geloof? Of roept hij zijn God aan om gunsten te vragen? Ontmoet hij God regelmatig in zijn gebeden en verzucht hij met de Psalmist: 'Elke dag zal ik U loven en prijzen, Uw naam in de eeuwen der eeuwen' (Psalm 145). Komt zijn communicatie met God voort uit geloof en vertrouwen (23) of wordt er een Ik - Gij verhouding met God beleefd (12). Of is God het Wezen dat hij in de kerk elke zondag bezoekt? Het kan tenslotte ook zo zijn dat voor de mens de relatie met zijn God bestaat in een positieve antwoord op de vraag of hij in God gelooft.

Naast deze omschrijving van de relatie van het individu tot God, neemt elke gelovige een bepaalde houding aan ten opzichte van diegenen die niet in God geloven of die wel in God geloven maar er niet dezelfde opvattingen op na houden. In deze houding vinden wij een relatie terug met de sociale levenstaken. Is de persoon in kwestie tolerant voor anderen of is hij een devoot missionaris of een verspreider van de Blijde Boodschap? Doet hij pogingen om anderen te bekeren en te redden van de eeuwige verdoemenis of wil hij hen vervolgen en op de brandstapel krijgen? Natuurlijk is er ook een deel van de bevolking dat niet in God gelooft. Heeft zo'n ongelovige een surrogaat voor dat geloof en meent hij een substituut nodig te hebben? Heeft hij wellicht een rationele visie op het universum? Of heeft hij een naturalistische levensopvatting zonder verwijzing naar het bovennatuurlijke? In 'Rerum Natura' (over de natuur der dingen) is Lucretius een exponent van het Epicurisme en verafschuwt een dergelijke houding. Neemt de mens een meer humanistische dan deïstische houding aan, dan vinden we opnieuw een overlap tussen de spirituele en de sociale levenstaken. Welke houding heeft de atheïst ten opzichte van een gelovige? Is hij tolerant of intolerant voor een gelovige? Of is ook hij een soort missionaris, die probeert andersdenkende te bekeren? Of kan hij 'door één deur' met gelovigen, zelfs als hij voor zijn eigen geweten vasthoudt aan zijn inzichten? Tot slot de houding van een agnosticus. Als hij niet weet of er een God bestaat, is hij dan in staat deze levenstaak weg te wuiven? Of misschien, al kan hij dat zelf haast niet geloven, gedraagt hij zich eigenlijk alsof er een God bestaat? Of heeft hij zijn twijfels en is opzoek naar tekenen van het bestaan van God? Of is hij een zogenaamde positieve agnosticus, die er niet zeker van is of een God bestaat, maar die het begrip God gebruikt als werkhypothese-